

دلیل راه

کتابشناسی گزیده‌ی آثار دانشمندان اهل سنت
در باره امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف

تألیف: سید عبدالعزیز طباطبائی یزدی
ترجمه و تحقیق: حمید سلیم‌گندمی

انتشارات ابصار

طباطبائی، عبدالعزیز، ۱۳۰۸-۱۳۷۴.	سرشناسه
دلیل راه کتابشناسی گزیده‌ی آثار دانشمندان اهل سنت درباره امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف / تألیف سید عبدالعزیز طباطبائی یزدی، ترجمه و تحقیق حمید سلیم‌گندمی.	عنوان و نام پدیدآور
تهران: ابصار، ۱۳۹۱.	مشخصات نشر
۱۴۴ ص.	مشخصات ظاهری
978-600-6178-11-0	شابک
فیبا	وضعیت فهرست‌نویسی
نمایه.	یادداشت
محمد بن حسن (عج)، امام دوازدهم، ۲۵۵ ق. -- کتابشناسی	موضوع
مهدویت -- کتاب‌شناسی	موضوع
اهل سنت -- نظریه درباره امام زمان -- کتابشناسی	موضوع
سلیم‌گندمی، حمید، ۱۳۴۳ -، مترجم	شناسه افزوده
ZAVAY / د ۸ ۱۳۹۱	رده‌بندی کنگره
۱۶/۲۹۷۹۵۹۹	رده‌بندی دیوید
۲۹۵۱۵۷۶	شماره کتابشناسی ملی

انتشارات ابصار

دلیل راه

کتابشناسی گزیده‌ی آثار دانشمندان اهل سنت

درباره امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف

تألیف: سید عبدالعزیز طباطبائی یزدی

ترجمه و تحقیق: حمید سلیم‌گندمی

ویرایش: محمد مهدی عقابی

نوبت چاپ: یکم - ۱۳۹۱

شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

قطع: رقعی / ۱۴۴ صفحه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۱۷۸-۱۱-۰

قیمت: ۳۵۰۰ تومان

نشانی: تهران - صندوق پستی ۵۹۹۶-۱۴۱۵۵

رایانامه: ABSAR.PUB@Gmail.com

تلفکس: ۸۸۰۱۰۵۰۱

فهرست

مقدمه	۷
۱. کتابشناسی	۷
۲. ضرورت تدوین کتابشناسی امام مهدی علیه السلام	۸
۳. ساختار این کتابشناسی	۱۱
۴. در باره نویسنده	۱۳
۵. آثار و تألیفات	۱۴
۶. در باره کتاب «اهل بیت علیهم السلام فی المکتبة العربیة»	۱۷
۷. وجه تسمیه عنوان کتاب	۱۸
فصل یکم: آثار شناخته شده و موجود	۲۱
فصل دوم: آثار غیرمشهور یا غیرموجود	۶۷
فصل سوم: تکمله براساس کتاب دکتر حمش	۸۵
بخش یکم: تعلیقات	۸۵
بخش دوم: استدراکات	۹۰

۹۷	بخش سوم: اضافات
۱۰۰	بخش چهارم: منقولات
۱۰۵	بخش پنجم: منابع مرتبط
۱۳۳	نمایه دیدآور
۱۳۷	نمایه عنوان

www.ketab.ir

مقدمه

۱. کتابشناسی

تدوین کتابشناسی با هدف، دسترسی سریع‌تر به اطلاعات، در عصر حاضر ضرورتی است. محتاج ناپذیر، رشد روزافزون اطلاعات در حوزه‌های مختلف دانش از یک سو و بالا بردن ضریب سرعت و دقت در بازیابی اطلاعات از دیگر سو، از عوامل مؤثر در تدوین کتابشناسی است.

کتابشناسی به سان نقشه‌ای دریایی است که جویندگان مسیر تحقیق و پژوهش را در دریای پرتلاطم اطلاعات، هدایت و راهنمایی می‌کند. بدیهی است برای ترسیم هر نقشه باید راه‌ها و مسیرهای موضوع تحقیق شناسایی، بررسی و مطالعه شوند تا محققان و پژوهشگران با صرف وقت و هزینه کمتری به منابع و اطلاعات مورد نیاز خود دسترسی پیدا کنند. بنابراین گروهی با صرف وقت، منابع اطلاعاتی موضوعی خاص را شناسایی، معرفی و یا بررسی تحلیلی انتقادی می‌کنند تا از میان این بررسی‌ها، کتابشناسی توصیفی، کتابشناسی تحلیلی و یا کتابشناسی

توصیفی - تحلیلی تهیه و تدوین نمایند، به گونه‌ای که پژوهشگران و محققان با رجوع به کتابشناسی با صرف وقت کمتری به منابع اطلاعات خود آگاهی یابند.

۲. ضرورت تدوین کتابشناسی امام مهدی (عج)

۲-۱. معمولاً کتابشناسی در موضوعاتی تدوین می‌شود که:

الف. به دلیل اهمیت موضوع و اصالت آن، توجه اندیشمندان و محققان بیشتری به آن معطوف شده و به همین دلیل، تولید اطلاعات در قالب کتاب، مقاله و پایان‌نامه در آن موضوع خاص، روزافزون شده است.

ب. با هدف بررسی خلاءهای پژوهشی موجود - "بایسته‌های پژوهشی" - توجه خاصی به آن موضوع شده است.

۲-۲. موضوع مهدویت از مباحث بسیار مهم، اصیل و با اهمیت فراوان است که از صدر اسلام تاکنون توجه اندیشمندان و دانشمندان بسیاری را به خود جلب کرده است.

گروهی به جهت بررسی‌های تاریخی، گروهی از دریچه اعتقادی، و عده‌ای به لحاظ آینده‌پژوهی و نگرش به آینده جهان و بشریت، موضوع مهدویت را مورد کنکاو و ارزیابی قرار داده‌اند.

۲-۳. تدوین و تألیف و انتشار آثار فراوان در موضوع مهدویت، و گسترش و پراکندگی آثار در موضوعات مرتبط با مهدویت، از جمله عواملی است که ضرورت تدوین کتابشناسی را بیش از پیش ایجاب می‌نماید. و بر همین اساس تاکنون فهرس و کتابشناسی‌هایی در موضوع مهدویت تهیه و منتشر شده است.

برخی از این فهرس و کتابشناسی ها به قرار زیر می باشند:

الف - فهرستواره کتب مهدویت / به کوشش علی اکبر تلافی، تهران: دیار، ۱۳۸۱. مشتمل بر معرفی ۱۱۸ اثر همراه با نمایه موضوعی، پدیدآور و ناشر در ۷۲ صفحه.

ب - کتابنامه امام مهدی (عج) / به کوشش هیأت تحریریه، ویرایش دوم ۱۳۹۸ق. مشتمل بر معرفی ۳۵۵ کتاب و جزوه، همراه با نمایه موضوعی، عنوان و مؤلفان و مترجمان. در سه بخش: کتاب های مستقل، کتاب های مرتبط و جزوات.

در ویرایش اول کتاب، تعداد ۳۱۳ کتاب و جزوه معرفی شده است.

ج - در جستجوی قائم (عج): ۱۸۵۲ کتاب پیرامون احوالات حضرت بقیه الله الاعظم امام زمان عجل الله تعالی فرجه / تألیف سید مجید پور طباطبائی، قم: انتشارات آستان مقدس صاحب الزمان (عج) (حکمران)، ۱۳۷۰. به مناسبت هزار و چهارصد و یکمین سالگرد عید ولایت [عید سعید غدیر].

در این کتاب ۱۸۵۰ کتاب معرفی شده است، بخش اول شامل کتب مستقل، بخش دوم کتب مرتبط، بخش سوم کتب متفرقه که به صورت جنبی به مباحث پیرامون حضرت مهدی عجل الله فرجه پرداخته اند، بخش چهارم رسائل، مجلات و جزوات، بخش پنجم مهدی (عج) در آئینه شعر و ادبیات، بخش ششم تکمله.

بخش های هفتم تا نهم کتاب مشتمل بر فهرست های عناوین، پدیدآوران و موضوعی کتب [۵۱ موضوع] است. در بخش دهم کتاب یادداشت هایی در معرفی برخی کتب آمده است.

بخش های پایانی کتاب (۱۱-۱۳) شامل فهرست عناوین بخش تکمله، یادداشت های بخش تکمله و فهرست منابع تحقیق می باشد.

د- مرجع مهدویت = کتابشناسی مهدویت: فهرست و چکیده منابع پیرامون مهدویت (کتاب‌ها، مقاله‌ها و پایان‌نامه‌ها) / تهیه و انتشار بنیاد فرهنگی حضرت مهدی علیه السلام و پایگاه اطلاع‌رسانی سراسری اسلامی (پارسا)، ۱۳۸۲.

این کتاب مرجع در ۶۴۶ صفحه، تعداد ۳۳۳۶ اثر اعم از کتاب، مقاله و پایان‌نامه را معرفی کرده است. برای آثاری که از اعتبار علمی برخوردار بوده‌اند چکیده تهیه شده است.

بخش اول با عنوان امام مهدی عجل الله فرجه و مهدویت و بخش دوم با عنوان معارف مهدوی تنظیم و در ذیل هر بخش موضوعات مرتبط آمده است. کتاب‌های کودکان نیز به صورت مستقل معرفی شده و فهرستواره‌های مختلفی شامل عناوین، پدید آورندگان، ناشران، تشریحات، موضوعات، عناوین لاتین برای کتاب تنظیم و ارائه شده است.

ه- کتابنامه حضرت مهدی علیه السلام / علی اکبر مهدی‌پور، چاپ اول ۱۳۷۵ توسط مؤلف.

این کتاب در دو جلد چاپ و منتشر شده است. جلد اول مشتمل بر معرفی ۱۰۴۰ کتاب از حرف آ-ر و جلد دوم از ۱۰۴۱ تا ۲۰۰۰ مشتمل بر حروف ز-ی به ترتیب الفبای عناوین کتب تنظیم شده است.

فهرست‌هایی در انتهای جلد دوم براساس زبان آثار، موضوع، کتاب‌های اهل سنت تهیه و ارائه شده است. مؤلف تصاویری از جلد یا صفحه عنوان برخی کتاب‌ها در ذیل معرفی آورده است.

۳. ساختار این کتابشناسی

۳-۱. شمول و دامنه: این کتابشناسی شامل گزیده‌ای از آثار مکتوب دانشمندان اهل سنت در موضوع امام مهدی علیه السلام است. فصل اول و دوم براساس کتاب اهل البيت في المكتبة العربية تألیف کتابشناس برجسته و فقیه معاصر مرحوم سید عبدالعزیز طباطبائی - (۱۳۰۸ - ۱۳۷۴ هـ) مطابق با ۱۳۴۸ - ۱۴۱۶ هـ) - فراهم آمده است.

فصل سوم به عنوان تکمله و براساس کتاب "المهدی المنتظر فی روایات اهل السنة و الشيعة الإمامية" نوشته دکتر عذاب محمود الحمش فراهم آمده است. جلد اول این کتاب در سال ۱۴۲۱ ق = ۲۰۰۱ م. در اردن توسط انتشارات دارالفتح در ۵۵۳ صفحه منتشر شده است.

۳-۲. شیوه تنظیم: منابع معرفی شده در فصل اول و دوم به ترتیب الفبایی عنوانین آمده است. فصل اول: ۲۷ کتاب معرفی شده مشتمل بر آثار شناخته شده و موجود.

فصل دوم: ۴۲ کتاب معرفی شده مشتمل بر آثار غیر مشهور یا غیر موجود.

فصل سوم به عنوان تکمله دو فصل اول و دوم به معرفی ۹۰ کتاب می‌پردازد، در این فصل برخی آثار معرفی شده در فصل‌های اول و دوم، با توضیحات تکمیلی دکتر عذاب محمود الحمش نیز آمده است.

این فصل در ۵ بخش زیر تنظیم شده است:

- بخش یکم: کتاب‌هایی که محقق طباطبائی از آن‌ها یاد کرده و حمش نیز دیده و در کتاب خود در باره آن‌ها نکته یا نکات کتابشناسی یا نسخه‌شناسی آمده است. [۸ کتاب]

- بخش دوم: آثاری که در کتاب محقق طباطبائی ذکر نشده اما دکتر

حمش دیده و به تفصیل معرفی کرده است. [۱۱ کتاب]

- بخش سوم: کتاب‌هایی که محقق طباطبائی در کتاب خود از آن‌ها یاد

کرد و دکتر حمش در مورد آن‌ها توضیح بسیار کوتاهی آورده است.

[۹ کتاب]

بخش چهارم: کتاب‌هایی که محقق طباطبائی یاد نکرده و دکتر حمش

نیز ندیده ولی ویژگی‌های آن‌ها را در منابع دیگر یافته

و از آن‌ها یاد کرده است. [۱۷ کتاب]

بخش پنجم: کتاب‌هایی که مهدویت را در ضمن مباحث خود

آورده‌اند. [۴۵ کتاب]

- اطلاعاتی که در ذیل هر عنوان در فصل‌های سه‌گانه کتابشناسی

آورده شده، براساس اطلاعاتی است که مؤلفین هر دو کتاب در

کتاب‌های خود ذکر کرده‌اند. در ذیل برخی عناوین توضیحاتی مفصل

مشمول بر مؤلف / معرفی کتاب / معرفی نسخه‌ها / معرفی چاپ‌ها /

معرفی منابع و مآخذ آمده است و برخی عناوین نیز بسیار کوتاه معرفی

شده‌اند.

- برای هر عنوان یک شماره در نظر گرفته شده است. این شماره به

عنوان شماره بازایی عناوین در نمایه عنوان و پدیدآور پایان کتاب در

مقابل عنوان‌ها و پدیدآوران آمده است.

- در نمایه عنوان و پدیدآور مواردی که دو شماره ذکر شده

باشد، به این معناست که آن عنوان در دو قسمت از کتاب معرفی شده

است.

۴. در باره‌ی نویسنده

محقق و کتاب‌شناس ارجمند، سید عبدالعزیز بن سیدجواد بن سیداسماعیل بن سیدحسین بن سیداسماعیل بن سیدابراهیم بن سیدعلی طباطبائی یزدی نجفی (۱۳۴۸-۱۴۱۶ هجری قمری) در ۲۱ جمادی‌الثانیة ۱۳۴۸ زاده شد. جدش سیداسماعیل در اوایل قرن ۱۴ هجری برای تکمیل تحصیلات، از یزد به نجف هجرت کرد و با پسرعم خود آیت‌الله سید محمدکاظم یزدی - صاحب کتاب «العروة الوثقی» - وصلت کرد. پدرش سیدجواد (۱۳۰۶-۱۳۶۳ ق.)، نواده‌ی دختری صاحب عروه بود و با دختر دایی خود - سید احمد، فرزند صاحب عروه - ازدواج کرد. از این‌رو، محقق طباطبائی، هم از سوی پدر و هم از طرف مادر، نواده‌ی صاحب عروه بود.

در اوایل بلوغ، پدر را از دست داد و از همان زمان، تحصیل را آغاز کرد. اسامی اساتید او - چنان که خود شمرده - چنین است:

صرف و نحو: سیدهاشم حسینی تهرانی

منطق: سید جلیل طباطبائی یزدی

شرح منظومه: سید عبدالاعلی سبزواری

اسفار: شیخ صدرا بادکوبی

شرح لمعه: میرزا حسن نبوی کاشمیری، شیخ ذبیح‌الله قوچانی

القوانین المحکمة: سیدعلی علامه فانی اصفهانی

دروس عالی: شیخ عبدالحسین رشتی، شیخ مجتبی لنکرانی،

میرزا محمدعلی اردوبادی، سید عبدالهادی شیرازی، سید ابوالقاسم

خویی.

المهدی عليه السلام في الستة النبوية؛ قيد الأوابد (مانند نتائج الأسفار)؛ ملحق کتاب خلاصة عبقات الأنوار، مجلد حديث الثقلين (که همراه با اصل کتاب خلاصة عبقات الأنوار-و در چاپ جدید به نام نفحات الأزهار- منتشر شده است). آثار کتاب شناسی محقق طباطبایی را در چند محور می توان برشمرد:

الف- آثار کتابخانه محور

فهرست کتاب های خطی عربی و فارسی در کتابخانهی امیرالمؤمنین عليه السلام (کتابخانهی موقوفهی علامه امینی) در نجف؛ فهرست کتاب های حدیثی و فقهی در کتابخانهی آستان قدس رضوی؛ فهرست برگزیده از نسخه های خطی حجاز؛ فهرست منتخب از نسخه های خطی چند کتابخانهی شخصی و عمومی در تبریز.

ب- آثار متن محور

مانند: مستدرک الذریعة؛ اضواء علی الذریعة؛ تعلیقات علی طبقات اعلام الشیعة.

ج- آثار عالم محور

مانند: مکتبه العلامة الحلی؛ حیاة الشیخ یوسف البحرانی.

د- آثار موضوع محور

مانند: فی رحاب نهج البلاغه؛ الغدير فی التراث الاسلامی؛ انباء السماء برزیه کربلاء؛ معجم اعلام الشیعة؛ اهل البيت فی المکتبة العربیة.

۱- محقق طباطبایی در این کتاب، در هنگام معرفی کتاب «علی ضفاف الغدير»، مختصری از شرح حال خود را نگاشته، که این سطور، بر اساس همان نوشتار تنظیم و تدوین شده است.

با وجود گذشت بیش از هفده سال از درگذشت معظم^{له}، هنوز بسیاری از این آثار چاپ و منتشر نشده‌اند. برای تحقیق بیشتر در مورد این آثار و دیگر ویژگی‌های محقق طباطبایی می‌توان به یادنامه‌ی محقق طباطبایی رجوع کرد که در سال ۱۴۱۷ ق. به مناسبت نخستین سالگرد ارتحال آن فقید، در سه جلد، به همت مکتبه‌المحقق الطباطبایی با همکاری مؤسسه آل‌البیت لاحیاء التراث منتشر شده است.

ناگفته نماند که مؤسسه آل‌البیت لاحیاء التراث، یکی از مؤسسات پیشتاز در عرصه‌ی تحقیق و نشر متون شیعی است و نیز فصلنامه‌ی گرانبار «تراثنا» با سابقه‌ی بیست‌ساله در همین عرصه، بخشی از آثار تلاش ماندگار محقق طباطبایی را تشکیل می‌دهد. به همین مناسبت، مؤسسه آل‌البیت، گامی بلند برداشت و کتابخانه‌ی شخصی محقق طباطبایی را تحت همین عنوان، پس از رحلت آن فقید، فرزانه، کتابخانه‌ی عمومی اعلام کرد که هم‌اکنون تحت عنوان «مکتبه‌المحقق الطباطبایی» در قم، محل رجوع اهل نظر و مرکز تدوین و نشر آثار آن بزرگ‌مرد است.

۶. در باره‌ی کتاب «اهل‌البیت علیهم‌السلام فی المکتبه العربیه»

یکی از آثار ارزشمند محقق طباطبایی، کتاب «اهل‌البیت فی المکتبه العربیه» است که در آن، ۸۶۵ کتاب به زبان عربی، از آثار دانشمندان اهل تسنن^۱ در مورد اهل بیت علیهم‌السلام معرفی شده است.

بخشی عمده از این کتاب، در زمان حیات مؤلف، پیاپی در فصل‌نامه‌ی تراثنا چاپ شده بود؛ اما متن کامل آن پس از وفات معظم^{له}

۱- اندکی انگشت‌شمار از این کتاب‌ها، از آثار دانشمندان مسیحی است.

به شکل یک کتاب مستقل انتشار یافت. مؤلف در این کتاب‌نامه، در معرفی آثار یادشده، از اطلاعاتی که امکان دستیابی به آن‌ها بوده، بهره برده است. از این رو، برخی معرفی‌ها مختصر، و بعضی مفصل است. نیز گاهی در خلال معرفی یک کتاب، مطالبی دیگر را که ارزش تحقیقی والا دارد آورده است. این آثار، به ترتیب الفبایی معرفی شده و علاوه بر آثار مشهور، شناخته شده و پرنسخه، آثاری دیگر را نیز در بر می‌گیرد؛ مانند آثاری که شهرت چندان ندارند، یا نویسنده‌ی آن‌ها ناشناخته است، یا این‌که نویسنده، اصل آن‌ها را ندیده و فقط به سبب ارجاع دانشمندان به آن‌ها، از وجود آن‌ها آگاهی یافته است.

۷. وجه تسمیه عنوان کتاب

قال الرضا عليه آلاف التحية والثناء:

الامام... الدليل في المهالك، من فارقه فهاك

امام رضا عليه السلام در توصیف امام فرمودند:

امام راهنمایی است در مهلکه‌ها که هر کس از او جدا شود هلاک گردد.^۱

برای این کتابشناسی عنوان "دلیل راه" برگزیده شد تا علاوه بر اینکه بیانگر راهنمای راه تحقیق و پژوهش برای محققان و پژوهشگران در موضوع مهدویت باشد، گویای مصداق حقیقی دلیل و راهنمای هدایت یعنی وجود مقدس امام معصوم - با توجه به روایت امام رضا عليه السلام - باشد.

۱- الکافی ج ۱ ص ۲۰۰ "باب نادر جامع فی فضل الامام و صفاته".

وجود مقدس حضرت بقیة الله الاعظم امام مهدی علیه السلام دلیل راه بندگان الهی است. هر آن کس از دلیل راه (امام معصوم علیه السلام) جدا شود هلاکت و گمراهی نصیب او خواهد بود.

خواجہ شمس الدین محمد حافظ شیرازی زیبا سروده است:

کار از تو می رود مددی ای دلیل راه

کائنات صاف می دهیم ز پای او فتاده ایم

- کمترین فایده ای این گونه فیهارس، کتابنامه ها و کتابشناسی ها نشان

دادن این حقیقت است که اندیشه ی مهدویت، ویژه ی شیعه و یا بر

ساخته ی اعتقاد آنان نیست. بلکه تمام دانشمندان اهل قبله در این عقیده

با شیعه اشتراک نظر دارند؛ صرف نظر از اختلافاتی جزئی که - مانند

مباحث دیگر - در این میان، مطرح است.

- بر خود لازم می دانم از راهنمایی ها و همکاری های استاد ارجمند

جناب آقای عبدالحسین طالعی صمیمانه تقدیر و تشکر کنم.

حمید سلیم گندمی^۱

۱۵ تیرماه ۱۳۹۱

۱۵ شعبان ۱۴۲۳